

אנדריכוב ANDRYCHÓW

כפר המוזכר לראשונה כבר במאה הי"ד, ארבע מאות שנה מאוחר יותר הפך ליישוב תעשייתי של טווים, שהדחיפה להמשך פיתוחו המואץ ניתנה על ידי הענקת פריווילגיות מסחר מקומיות על ידי המלך סטניסלאב אוגוסט פוניאטובסקי, בזכות פועלו של בעל האחוזות באנדריכוב, סטניסלאב אנקוויץ'. ככל הנראה במחצית השנייה של המאה הי"ח באנדריכוב הופיעו היהודים הראשונים, שהיו סוחרים שהגיעו מאיזורים אחרים של פולין. באמצעותם במאה הי"ט התוצרת המקומית הגיעה עד לאיסטנבול, איזמיר, אלכסנדריה, וונציה, ברצלונה, ליבק, המבורג ומוסקבה.

בתחילת המאה הי"ט מספר התושבים היהודים באנדריכוב החל לעלות במהירות. בשנת 1799 התגוררו בעיר 37 יהודים בלבד (1,5% מכלל האוכלוסיה), ב-1816 כבר 90 נפש (3%). במחצית השנייה של המאה היה באנדריכוב האחוז הגבוה ביותר של האוכלוסיה היהודית. הקהילה היהודית מנתה אז למעלה מ-600 נפש (קרוב ל-17%). המועד המדויק בו הוקמה הקהילה היהודית באנדריכוב אינו ידוע. בד בבד עם עליית עושרה של האוכלוסיה היהודית גדל והתרחב גם מעמדה בעיר. יהודי המקום התפרנסו בתחילה לרוב ממסחר ומבתי מרזח, אולם בהדרגה רבים יותר ויותר מהם החלו לעסוק בפעילות הקשורה למלאכה וייצור. בשנת 1852 הוקמה ספרייה יהודית, וב-1884 במקומו של בית כנסת בנוי מעץ הוקם בניין אבן ששימש בית כנסת שסיפק מקום ל-600 מתפללים, והוחזק "בסגנון הגרמני". באותו הזמן הוקם בית העלמין היהודי.

המוצרים שנוצרו במפעליה של אנדריכוב היו לשם דבר ברחבי אירופה כולה. ברבע בשלישי של המאה הי"ט היהודים המקומיים הביאו לעיר מטווי פשתן וקיבלו בדים מוכנים. הרבה אחרים הפכו לבעלי בתי בד. נציגי הציבור היהודי ישבו במועצת העיר. לפי הנתונים ב-1890 מדברים על יותר מ-650 יהודים שהתגוררו באנדריכוב והיו תעשיינים, סוחרים ובעלי מלאכה. לקראת סופה של המאה הי"ט, מספר היהודים אומנם החל לקטון בהדרגה. לסוחרים שלא היו קשורים עם תעשיית הטקסטיל היה קשה להתקיים בעיר. נקודת השבירה הגדולה בהיסטוריה של אנדריכוב הייתה הפעלה של בית טווייה מכני של האחים צ'צוביצ'קי* ב-1908, שנוסד על ידי יהודים צ'כים. תעשיין יהודי חשוב אחר היה תיאודור פליקס, בעלים של מכבשה הידראולית שהייתה מחוברת למערך צביעת בדים.

בפולין שלאחר הזכייה בעצמאות הציבור היהודי באנדריכוב קטן בצורה משמעותית- ב-1921 נמנו עליו כבר מעט יותר מ-400 חברים. הסיבה הייתה נעוצה במשבר אשר הגיע לעיר בתום מלחמת העולם הראשונה. כתוצאה מפתחת שווקי הממכר בשטחה של גליציה למפעלים מלודז', חלק מהיהודים אולצו לסגור את המפעלים שלהם ולעבור לבייאולסק ולערים אחרות, במיוחד לוודוביצה. בבחירות למועצת העיר ב-1927 שמונה יהודים קיבלו את המנדט (מתוך 40 מקומות). גם חלק מהאוכלוסיה הפולנית הצביעה עבור המועמדים היהודים. ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה באנדריכוב התגוררו כמעט 400 יהודים, שהיוו 6% בלבד מכלל אוכלוסיית העיר.

מתחילת המאה ה-20 באנדריכוב הארגונים הציוניים הם שהעסיקו את המעמד המוביל. בתקופה שבין המלחמות התקיימו בעיר ארגוני צעירים של השומר הצעיר ועקיבא וכן של ארגון הנשים הציוניות הבינלאומי-ויצ"ו (Women's International Zionist Organization, WIZO). ארגון הספורט היהודי מכבי פעל גם הוא.

בימים הראשונים של ספטמבר 1939 העיר נכבשה על-ידי הצבא הגרמני ולאחר מכן סופחה אל הרייך השלישי. חלק מיהודי אנדריכוב נמלטו אל אזוריה המזרחיים של פולין שנמצאו תחת הכיבוש הסובייטי. בעיר עצמה גופא תכף החלו הרדיפות: שוד החנויות היהודיות והדירות, הזריקה לרחוב, הפקעת המפעלים וסדנאות בעלי המלאכה והשליחה לעבודות כפייה. בנובמבר הגרמנים שרפו את בית הכנסת. 370 יהודים הם שצויינו במפקד האוכלוסין שנערך בדצמבר באנדריכוב שסופחה לרייך השלישי ושליש מהם היו נמלטים משלזיה של צ'שין. בסוף 1939 הגרמנים הקימו את היודנראט (מועצת היהודים), שהיושב ראש הראשון שלה היה אהרון וייזאנפט.

בסתיו 1941 השלטונות הגרמניים החליטו להקים גטו פתוח ל-300 יהודים. המיקום שלו נקבע בחלק העני ביותר של העיר, במשלוש הרחובות: שווסקה, בז'גי וקושביצקיגו. הופנו לכאן טרנספורטים עם יהודים מהעיירות הסמוכות. מתחילת קיומו הגטו נועד להיות למחנה עבודות כפייה ליהודים ובד בבד שירת ככרטיס הביקור של יחס "הומאני" ליהודים ברייך השלישי בעת ביקוריהם של נציגי הצלב האדום. שלטו בו הסדר והניקיון ולא היו בנמצא מגיפות. הגרמנים גם עצמו עיניים לגבי קשרים של היהודים הנמצאים בגטו עם העולם שבחוץ. ביולי 1942 הגרמנים החלו בהשמדת גטו אנדריכוב ושלחו כמה מאות בני אדם לגטאות אחרים ולמחנה ההשמדה הגרמני הנאצי אושוויץ. הגירוש השני של אוכלוסייה יהודית התקיים בספטמבר 1942- למעלה מ-200 בני אדם נשלחו לאושוויץ-בירקנאו. במאי שנה לאחר מכן הגטו באנדריכוב הפך למחנה עבודות כפייה ליהודים, שחוסל לאחר כמה חודשים. לפי אומדנים, רק קרוב ל-25 יהודי אנדריכוב שרדו את השואה, לרוב במחנות עבודה.

בית העלמין היהודי באנדריכוב הוקם במחצית המאה הראשונה של המאה ה"ט. אל מול מה שהיה מרכז העיר בצידו השני של הנהר וויקשובקה, היכן שהיום נמצא הרחוב זווירקי ו-וויגורי. נקברו בו כאלף יהודים מאנדריכוב וסביבה והן מקנט. הכניסה לבית העלמין היתה דרך בניין השער – בו היה בית טהרה שלא קיים עוד.

האתר שרד את מלחמת העולם השנייה במצב כמעט שלם וב-1989 הוא נרשם ברשימת האתרים לשימור. בשנת ה-90 של המאה העשרים נערכות עבודות שיקום בשטח בית העלמין. הותקנה גדר עליה נתלה לוח: "החומה הוקמה הודות לתרומות של יהודים מכל העולם תחת חסותה של סטללה דורן-ווינספט ואייזק קורן". ב-1991 ג'סיקה סקיפפון ערכה קטלוג של 608 מצבות מבית העלמין באנדריכוב (הקטלוג פורסם באתר שטעטל וירטואלי). החל מ-2003 בית העלמין נמצא בטיפול של הקהילה היהודית בבייאסקו ביאלה.

בשטח של 0,6 הקטה הגיעו עד ימינו למעלה מ-600 מצבות שמוצאן מהמאה ה"ט והכ'. נגרם נזק לחלק מן המצבות. מצבות בצורת מלבן או בצורה חצי מעוגלת עשויות מאבן חול, שיש, בזלת וגרניט הוזמנו אצל סתתים מקומיים או סתתים מאושוויצ'ם (חברה "וולקן"). הכיתוב על המצבות הוא בגרמנית, פולנית, ולעיתים נדירות יותר – עברית. הגדר הוקמה בגבולות המקוריים אך קטעים היסטוריים ממנה סרדו רק מצד צפון ומצד מזרח. במערב ובדרום נבנתה גדר חדשה מרשת קישור ובטון. בבית העלמין סרדו עצים עתיקים: עצי מילה, אלונים, ערמונים ועד.